

OKSANA JOSIPENKO

Ukrainos nacionalinės mokslų akademijos
G. S. Skovorodos vardo Filosofijos institutas

LINGVISTINIS POSŪKIS FILOSOFIJOJE: GRAMATINĖ VERSIJA

Linguistic turn in the philosophy:
Grammatical version

SUMMARY

This article analyses the “grammatical” turn in the philosophy of mind toward the logic and the philosophy of language, which stem from the philosophical logic of G. Frege and L. Wittgenstein. Because of the works of V. Descombes, who practices the grammatical method in the philosophy, the main trend in the development of French philosophy of mind after the “grammatical turn” is revealed. It is an attempt to renew philosophy on holistic grounds and to return to the problems of the philosophy of action. The article demonstrates that Descombes’s criticism of the subject of the reflexive philosophy, as well as his statements on the nature of mentality, remain exclusively within grammatical argument. Hence, they do not employ schemes and concepts of the epistemological philosophy. The ground is provided to demonstrate the main lesson of the linguistic turn in its grammatical reading. The lesson is that of a shift from the mentalistic philosophy of mind towards the social and practical philosophy of mind.

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjamas G. Frege’s ir L. Wittgensteino filosofinėje logikoje pradėtas proto filosofijos „gramatinis posūkis“ logikos, kalbos filosofijos link. V. Descombeso, praktikuojančio filosofijoje gramatinį metodą, darbų pagrindu išryškinama pagrindinė prancūzų proto filosofijos raidos kryptis po „gramatinio posūkio“: filosofijos atnaujinimas holistiniais pagrindais, jos sugrįžimas prie veiksmo filosofijos problematikos. Parodoma, kad Descombesas refleksyvio filosofijos subjektą kritikuoja, savo teiginius apie mentalumo prigimtį dėsto be išimties gramatinės argumentacijos plokštumoje nesinaudodamas episteminės filosofijos sąvokomis ir schemomis. Pagrindžiama, kad pagrindinė lingvistinio posūkio, perskaičius jį gramatiškai, pamoka yra mentalistinės proto filosofijos virsmas socialinio ir praktinio proto filosofija.

RAKTAŽODŽIAI: proto filosofija, kalbos filosofija, veiksmo filosofija, holizmas, filosofinė gramatika.

KEYWORDS: philosophy of mind, philosophy of language, philosophy of action, holism, grammatical philosophy.

Lingvistinis filosofijos posūkis“ žymi „LXX a. filosofijos transformaciją, kai, užuot tiesiogiai nagrinėję filosofines problemas (klaušę, kas yra „Tiesa“, „Substancija“, „Subjektas“), filosofai perėjo prie kalbinės šių problemų išraiškos analizės. Beveik visą XX a. lingvistinė filosofijos modernizacija buvo laikoma tarsi panacėja, tačiau jau amžiaus pabaigoje šis optimizmas išseko ir XXI a. prabilta apie naujus filosofijos posūkius – „mentalinį“, „kognityvinį“ arba „postanalitinį“, tariant, kad ankstesnysis posūkis jau išsisėmęs ir yra galutinai pranoktas. Sutiksime su šia nuomone ar ne, bet reikėtų pasiaiškinti, ką iš tiesų turime omenyje, kai sakome „lingvistinis posūkis“, nes šis terminas žymi itin įvairius dalykus. Šiame straipsnyje aptarsime savitą – „gramatinę“ – lingvistinio filosofijos posūčio versiją, atstovaujamą tiek anglosakų, tiek žemyno filosofų (E. Anscombe'o, Ch. Tyloro, G. von Wrigto, V. Descombeso, J. Bouveresse'o), sutartinai naudojusią konceptualines G. Frege's ir L. Wittgensteino filosofinės logikos priemones. Remdamasi visų pirma „prancūzų vitgenšteinininkais“, pasistengsiu parodyti, kad būtent gramatinis metodas iš tiesų leidžia atnaujinti filosofinę refleksiją, o šito, nors ir ne visada sėkmingai, siekė visa lingvistinio posūčio filosofija.

Norint išryškinti, kuo ypatinga gramatinė lingvistinio posūčio variacija, reikia prisiminti, kad kiekviena šiuolaikinė mąstymo mokykla puoselėja savitą lingvistinės filosofijos transformacijos versiją, o tai savo ruožtu gali būti paaiškinta tuo, kad bendras jų oponentas – klasikinė filosofija – taip pat turėjo savas lingvistinės transformacijos sampratas.

Nedaugelis ginčysis, kad „klasikinė filosofija“ pirmiausia buvo „sąmonės filosofija“, prasidėjo Descartes'u ir Locke'u ir buvo modernios Europos mokslo revoliucijos kūdikis. Kitaip negu viduramžių, naujųjų laikų Europos filosofija perkėlė „sąmonės“ terminą iš moralinės problematikos į teorinio pažinimo sritį ir panaudojo jį tam, kad išryškintų subjekto gebėjimą suteikti sau pažinimo objektus, laisvai juos konstruoti. Šis sugebėjimas nereikalauja iš subjekto nei kalbinės kompetencijos, nei priklausomybės kokiam nors konkrečiai kalbinei bendruomenei. Kalbinės kompetencijos neprireikė nei ankstyvojo modernio filosofijai (Descartes'ui, Locke'ui), sąmonės patirtimi laikiusiai subjekto gebėjimą suvokti savo vidines būsenas jas vaizduojant, nei vėlyvojo modernio filosofijai (pirmiausia Kantui), kur sąmone laikytas gebėjimas formuoti sprendinius. Lingvistinis filosofijos posūkis paneigia filosofijos kaip veiklos, kuri analizuoja tik sąmonės duomenis arba suvereniai jos sukonstruotus pažinimo objektus, vaizdinį. Dabar filosofijos dalyku tampa kalbinės veiklos analizė, t. y. analizė veiklos, be kurios negalimas joks sąmonės aktyvumas, joks kognitatyvus aktas. Istoriskai pirma šio lingvistinio posūčio versija galime laikyti hermeneutiką. Jos atstovai (Heideggeris, Habermasas, Ricoeuras) paneigia klasikinės filosofijos postulata, kad sąmonė savo objektus konstruoja laisvai, išvengdama istorijos, tradicijos – pirmiausia kalbinės – spaudimo. Pragmatinė filosofija (pavyzdžiui, Appelio), paneigia sąmonės filosofijos tezę, kad mąstantis subjektas sukuria savo asmeninę tapatybę tik padedamas savivokos

akto iki ir nepriklausomai nuo komunikacijos bendruomenėje. Klasikinė filosofija ignoruoja kalbines žmogiškosios būties sąlygas, pabrėžia pragmatikas, tačiau visokia patirtis yra kalbinė, dar daugiau – dialogas.

Loginė-lingvistinė kryptis skyla į semiologinę (Levi-Straussas, Lacanas, Derrida, Lyotard'as) ir loginę-filosofinę versijas (Russellas, Pearsas, Wittgensteinas, Anscombe, Tayloras, Descombesas), kurios vis dėlto sutartinai kritikuoja sąmonės filosofijos tezę, kad mąstantis subjektas žino savo idėjas padedamas savivokos akto, vidinio proto „žvilgsnio“ į save patį, o kalba pasinaudoja tik tam, kad perduotų savo idėjas kam nors kitam. Loginės-lingvistinės versijos atstovai kritikuoja „privačios kalbos“ mitą, vidinę kalbą, sukurtą subjekto tik komunikaciniais tikslais. Tiek Frege's „filosofinės logikos“ ir Wittgensteino „filosofinės gramatikos“ sekėjai, tiek, kita vertus, Saussure'o lingvistikos gerbėjai iš tiesų atstovauja besivaidijančioms kryptims, kurias vienija vien tik minėta kritinė nuostata. Jie skiriasi ir savo kritikos priemonėmis (pirmieji kalbinės veiklos analizę atlieka vardan logikos, antrieji panaudoja struktūrinės lingvistikos sukurtą modelį) ir kritikos rezultatais (semiologinė filosofija, nepaisant jos perversmingų užmojų, galiausiai virto „kalbiniu“ klasikinės filosofijos porūšiu, o analitinė filosofija susikūrė savitą filosofavimo stilių – argumentuojantį ir įrodantį). Prancūzų filosofija XX a. pabaigoje virto tikru mūsų lauku tarp semiologinės filosofijos atstovų, labiau pažįstamų „potstruktūralizmo“ ir „postmodernizmo“ prekiniais ženklais, ir prancūzų analitinės filosofijos

sekėjų. Kai kuriems tyrinėtojams tai leido pareikšti, kad analitinės ir kontinentinės filosofijos ginčas persikėlė į Prancūzijos žemę. Baigėsi šis ginčas tuo, kad analitinė filosofija, pasiūliusi naujus metodus ir tyrimo dalykus, semiologinę kalbos filosofiją išstūmė. Pamėginsiu tai parodyti V. Descombeso darbų pavyzdžiu. Jis pateikia „gramatinio posūkio“ filosofijoje apibrėžimą ir taiko gramatinį metodą tiek kritikos sumetimais, tiek savo kūrybinėje programoje.

Vincentas Descombesas yra iš tų filosofų, kurie, pasak žymaus prancūzų sociologo Louis Pinto, nepasiduoda jokiai klasifikacijai. Analizuodamas dabartinės Prancūzijos filosofinio lauko struktūrą, jis išskiria dvi pagrindines stovyklas: akademinę universitetinę ortodoksiją ir neakademinę filosofiją – pranašišką ir herojišką. Descombesas nepriklauso nei pirmai, nei antrai stovyklai, jo filosofavimo stilius artimesnis analitiniam ir remiasi filosofijos kaip profesinės veiklos supratimu. „Tono paprastumas, – rašo Pinto, – neturi nieko bendra su universitetiniu paprastumu ir aiškumo idealu, išreiškia jo paties suformuluotą poziciją: „Aš manau, kad filosofija pirmiausia yra analitinė. Filosofai nėra tie, kurie prisiekinėtų ar nurodinėtų.“¹ Taip pat problemiška būtų nusakyti jo filosofavimo specifiką kontinentinės – analitinės filosofijos priešpriešos terminais: „Vincentas Descombesas, pabrėžia Claude'as Romano, yra vienas iš tų nedaugelio mąstytojų, kurių dėmesio sritis toli peržengia tradicinio skirstymo į analitinę ir kontinentinę filosofiją ribas; jo didžioji ambicija siekia performuluoti iš analitinės perspektyvos kontinentinės filosofijos

gelmėse užgimusias temas ir problemas.”² Wittgensteino filosofinė gramatika suteikia Descombesui pasparą spresti tradicines prancūziškosios minties problemas, visų pirma racionalumo aporijas, kamausias prancūzų sociologijos mokyklą nuo Durkheimo ir Mausso iki Dumont’o ir Levi-Strausso. Pasak S. Laugier, „Wittgensteiną Descombesas interpretavo ne prasčiau negu Cavellas ar Tayloras. Jis radikalizuoja „gramatiką“ perskaitydamas per ją politiką, nes kalbinės veiklos ir kalbinių taisyklių klausimas iš esmės yra politinis „aš“ ir „mes“, individo ir kolektyvo, kalbančiojo ir taisyklių sąsajos klausimas.”³

Viename iš savo vėlyviausių darbų *Subjekto papildymas. Savarankiško veiksmo fakto tyrimas* Descombesas gramatiškai kritikuoja pagrindines subjekto filosofijos sąvokas ir pateikia savitą „gramatinę“ subjekto sampratą, kurioje subjektas pasirodo kaip praktinis, socialinio konteksto suformuotas agentas. Savo analizėse Descombesas naudojasi konceptualiniais *lingvistinio posūkio* filosofijų ištekliais apibrėždamas pastarąjį kaip *gramatinį posūkį*: „XX a. pirmoje pusėje filosofija buvo atnaujinta filosofinės logikos atnaujinimo pagrindu (Frege, Russellas, Wittgensteinas), kas ir buvo pavadinta „lingvistiniu posūkiu“. Pastarasis, bent jau vienoje iš savo versijų, sąlygojo atsiradimą naujos *proto filosofijos*, išsilaisviusios iš kai kurių moderno tradicijos prietarų. Vėlyvuosiuose darbuose šią versiją praktikavo Wittgensteinas, paskyręs juos, kaip jis vadino, „filosofinei psichologijai.”⁴

Filosofinė psichologija – tai gramatinė „psichologinių veiksmožodžių“ analizė,

kurią Wittgensteinas priešpriešino refleksyvinei psichologijai kaip sąmonės duomenų aprašymui. Lingvistinis posūkis gali būti vadinamas „gramatiniu“ todėl, kad filosofija atnaujinama klausimo kėlimo būdo lygyje: nuo *eidetinio* klausimo kėlimo būdo (pavyzdžiui, *kas yra laikas, kuo jis yra?*) pereinama prie gramatinio (kaip vartojami tokie žodžiai ir posakiai kaip „dabar“, „dar anksti“, „šiek tiek vėliau“ ir pan.). Filosofas niekada neužsiima *pačiais* fenomenais, jis nagrinėja fenomenų *išraiškos būdus, terminus*, kuriais jie žymimi, *teiginių konstrukcijas*, kuriomis jie aprašomi. Gramatinė filosofinių sąvokų ir sampratų analizė išryškina taisykles bei jų reikšmėdaros principus ir tokiu būdu leidžia patikslinti jų tikrąją reikšmę. Didelė konceptualios analizės dalis tikslina ir nustato skirtumus, kurie nepatenka į lingvistų dėmesio lauką ir priklauso sričiai, kurią po Wittgensteino vadina „filosofine gramatika“. Būtent konceptualia analize turėtų prasidėti kiekvienas filosofinis tyrimas⁵. Wittgensteinas siekė nuskaidrinti filosofines sąvokas. To siekė ir Descombesas. Tačiau Wittgensteinas filosofinių terminų vartoseną tikrina kasdiene kalba, o Descombesas mano, kad filosofai turi savų specifinių poreikių, kurių neįmanoma išreikšti kasdiene kalba, jos ištekliais. Todėl jo gramatinė analizė ne tiek *nuskaidrina* filosofines sąvokas, kiek *patikslina* jų vartojimą.

Gramatinio posūkio *proto filosofijoje* aprašymą Descombesas pradeda G. Frege, kuris parodė, kad mintis (kaip proto fenomenas) negali būti paprastas objektas, paaiškinamas subjektine-objektine epistemologinės filosofijos schema. Min-

tis yra sudėtingas propozicinis (diskursyvus) objektas, išanalizuoti jį reikštų išnagrinėti jos kalbinę išraišką. M. Dummettas pavaizdavo šią tezę teiginio loginės analizės pavyzdžiu: teiginys – tai lingvistinis aktas, mentalistinėse⁶ teiginio teorijose aiškinamas kaip vidinio sprendimo akto *eksteriorizacija*. Pasak šių teorijų, pirmiausia turime suprasti, ką reiškia suformuluoti sprendinį, tada kvalifikuoti teiginį kaip išorinės sprendimo manifestacijos aktą įtvirtinančio pobūdžio diskurse. Tačiau aiškindami šias sąvokas, mes elgiamės kaip tik priešingai: užuot aiškinę tvirtinimo sąvoką sprendimo sąvokos pagrindu, turėtume pripažinti, kad nežinome, ar sprendimo aktas nėra kaip tik interiorizuota tvirtinančio akto *forma*. Tik kreipdamiesi į diskursyvią kieno nors minties išraišką galime sužinoti, kas tai per mintis, nes mintis – tai *sudėtingas* diskursyvus darinys, o ne reprezentatyvi mentalinės filosofijos idėja. Lingvistinis proto filosofijos posūkis, kuri nuo naujųjų laikų plėtojosi karteziškuoju pagrindu ir virto subjektyvaus proto filosofija, yra ne kas kita, kaip posūkis logikos link, o ši Renesanso laikais iš esmės pasikeitė ir prarado pozicijas filosofinės žinijos struktūroje⁷. Semantika atitrūko nuo logikos, kalbos filosofija susitelkė ties žodžių reikšmės analize, nusisuko nuo loginės diskursų analizės. Reikėjo Frege's ir Wittgensteino pastangų, pabrėžia Descombesas, kad filosofija vėl sugrįžtų prie logikos.

Kalbos filosofija, analizuojanti teiginius, tvirtinimus, kalbinius aktus, ieškanti jų prasmingumo sąlygų struktūroje, organizuotumo principu, o ne žodžių ir atominių reikšmių lygyje, – tai holis-

tinė⁸ filosofija, kuri vadovaujasi *gramatiniu* požiūriu. Kai *gramatika* tyrinėja (sudėtingą) sakinio struktūrą, sudėstytą iš skirtingų gramatinių kategorijų sąryšio, „filosofinė gramatika nagrinėja pačias bendriausias sąvokas, panašiai kaip nagrinėjamos žodžių funkcijos sakinio kontekste.“⁹ Pasak Descombeso, kartu su Wittgensteino „filosofine gramatika“¹⁰ atgyja visa graikų filosofija, pirmiausia Platonas ir Aristotelis. Aristoteliui kategorijos sąvoka ir kategorijų atskyrimas yra tai, kas pamatas: ne viskas yra substancija, ne visi žodžiai – daiktavardžiai. Kad gautume sakinį, prasmingą visumą, būtinas skirtingų gramatinių kategorijų sąryšis (mažiausiai – daiktavardžio ir veiksmožodžio). Būtent tai, pasak Descombeso, mums sako ir Wittgensteinas: ne kiekvienas pasakymas yra sakinyš, sakinyš – tai prasmingas pasakymas, turintis apibrėžtą loginę struktūrą, susijančią tai, kas skirtinga, o ne kaupiančią tai, kas vienoda¹¹. Holistinė kalbos filosofija yra semiologinės atomistinio pobūdžio filosofijos, dominavusios Prancūzijoje XX a. antroje pusėje, alternatyva. Pastaroji užsisuko signifikanto–signifikato poroje, ir, nepaisant to, kad jos asistentai daug kalba apie sistemą, semiologinė mintis visada sukasi aplink žodį, maža to, aplink daiktavardį – čia niekada neišgirsi kitų gramatinių kategorijų, pirmiausia loginių ir sintaksinių dalelių (neigimo ženklų, jungtukų, skirtukų ir pan.). Semiologinė kalbinės veiklos samprata visiškai ignoruoja gramatikos matmenį, nepaiso kategorijų ir sakinio konstrukcijų tyrimo.

Būtina pažymėti, kad proto ir kalbos filosofijos atnaujinimas holistiniais pa-

grindais nėra vienintelis gramatinio posūkio filosofijoje padarinys. Modernistinė proto filosofija taip pat buvo izoliuota nuo veiksmo filosofijos, ji prarado praktines sąvokas, specifikuojančias praktinį racionalumą, žmogaus veiksmo racionalumą. Modernistinė veiksmo filosofija rėmėsi priežastiniu, deterministiniu modeliu (veiksmas pasireiškia kaip *išorinė vidinės* ketinimo būsenos atliktis); ją taip pat transformavo lingvistinis proto filosofijos posūkis. Jei proto fenomenų ieškotume ne individo viduje, izoliuotose jo psichologinėse būsenose, o įprasminame (intencionaliame) žmogaus elgesyje, taip pat kalbos aktuose, tai proto filosofija taptų neatsiejama nuo veiksmo filosofijos. Vis dėlto praktinis intencionalumas negali būti nagrinėjamas priežastiniais epistemologinės filosofijos terminais¹². Wittgensteino mokinė Elizabeth Anscombe knygoje *Ketiniai* nagrinėja Aristotelio iškeltą „praktinio samprotavimo“ problematiką, aiškinasi praktinio sprendimo savitumą ir išryškina loginę praktinio intencionalumo struktūrą aprašydama žmogaus veiksmą kaip sudėtinį fenomeną, kaip *neatsiejamą* fizinių gestų ir intencionalaus konteksto susipynimą – kaip ketinimą, kuris visus šiuos gestus įprasmina. Veiksmo negalima traktuoti kaip izoliuotų gestų visumos: gestai produkuojasi kaip apibrėžtas ketinimas (*namerenijė*) ir nustatyta tvarka, *prasminga tvarka*. Ketinimas tad yra ne kas kita kaip praktinio veiksmo struktūra, jis veiksmą sutvarko, nors nėra to veiksmo priežastis kaip vidinė mentalinė būseną. Taigi Anscombe apibrėžia įprasmino psichologinio ketinimo sąvokos vartojimo sąlygas: apie „ketinimą“ kal-

bėti galima tik tada, kai *būta* intencionalaus veiksmo, antraip tik apie „lūkestį“ šnekama. Descombesas pratęsia Anscombe pradėtą intencionalaus veiksmo analizę, pabrėždamas jo *socialinį* kontekstą: veiksmo manifestuojama prasmės tvarka yra socialinė tvarka, institucinio veiksmo tvarka, institucijos tvarka¹³. Tai gi lingvistinis filosofijos posūkis baigiasi proto filosofijos atnaujinimu holistiniais pagrindais ir jos gražinimu ant veiksmo filosofijos pagrindo¹⁴.

Gramatinio metodo filosofijoje panaudojimas pirmiausia numano filosofinių sąvokų vartojimo analizę, leidžiančią išryškinti „pinkles“, į kurias, formuluodami savo problemas ir sunkumus, patenka filosofai ir netgi visos filosofinės tradicijos. „Subjekto papildymą“ Descombesas pradeda kalbinių konstrukcijų, kuriomis išreiškiamos filosofinės subjekto ir subjektyvumo sampratos, tyrimu. Jis pabrėžia, kad šios sąvokos vartojamos kaip savaime suprantamos, nors niekas niekada nėra jų įvedęs. Descombesas išryškina loginį moderniosios filosofijos subjekto sampratos prieštarumą, suformuluoja argumentą, pavadintą „gramatiniu argumentu“: sangražinės formos panaudojimas („aš skutuosi“, „aš stebiuosi savimi veidrodyje“ ir t. t.) numano, kad čia yra veikiantis asmuo ir taip pat yra neveikiantis asmuo, kad čia yra *pereinamasis* veiksmas, kuriame neveikiantis asmuo gali būti identifikuojamas atskirai nuo veikiančio asmens. Tuo būdu šioje formoje jau yra įdiegtas subjekto-objekto *skirtumas*, kaip kalbėjo Aristotelis: kai gydytojas gydo save, tai gydo jis save kaip ligonį, o ne kaip gydytoją. Sangražinis veiksmas numano sąryšį su

savimi kaip su kitu. Tačiau kai subjektas apibrėžiamas kaip subjekto ir objekto *tapatumas* (subjektas liaujasi buvęs paprastas objektas, kai objektu paverčia save) ir šio tapatumo ieškoma *refleksyviame akte* (akte subjekto, einančio nuo savęs prie kažkokio Aš, *Self, Soi*, kuris suvokia, atsimena, turi ketinimų), tai patenkama į prieštaravimą: ten, kur esama sangražumo, ten yra ir pereinamumas, ir tokiu būdu – subjekto ir objekto *skirtumas*. Sangražinio veiksmo prasmėje nėra įrašytas tapatumas, jei jis čia ir aptinkamas, tai tik atsitiktinai. Mėgindama suprasti subjektyvumą kaip sąryšį su savimi, modernioji filosofija pasirenka refleksyvų sąmonės atsigręžimo į save modelį, kuris *kaip tik* numano subjekto–objekto skirtumą.

O Descombesbas gramatinį metodą naudoja ne tik tam, kad išryškintų loginę painiavą, kuria remiasi klasikinė subjekto samprata, bet ir tam, kad sukurtų kitokią subjekto sampratą, kurioje jis būtų kaip praktinis agentas, kurio veiksmai apibrėžiami visuomeninio gyvenimo „gramatikos“. Atmesdamas moderniąją subjektyvumo kaip refleksyvaus sąryšio su savimi sampratą, Descombesbas neatmeta paties subjektyvumo siūlydamas jį suprasti kaip veiksmingumą (*agentivité*), kaip praktinį sąryšį su savimi, kurį subjektas palaiko savo intencionalaus veiksmo eigoje. Būtent veiksmė realizuojamas subjekto ryšys su savimi ne kaip su objektu, pasyviu kūnu (ko reikalavo refleksyvi veiksmo paradigma), o kaip su subjektu. Šis ryšys visiškai nenumano subjekto veiksmo *savęs* atžvilgiu, jo reikia ieškoti praktinio veiksmo kategorijose (veiksmo, tikslo, priemonių ir pan.

vaizdiniuose), o ne subjekto ir objekto kategorijose. Veikėjo ir veiksmo, kurį jis pripažįsta kaip savo ir galėtų paaiškinti, santykis Descombesui virsta kardinalia savivokos forma.

Kontekstualizuodamas praktinio veikėjo protą aukščiausiam (socialiniame) totalume, išryškindamas pagal analogiją su „psichologiniais“ Wittgensteino veiksmožodžiais gramatinę „sociologinių“ veiksmožodžių kategoriją, Descombesbas pereina nuo intencionalaus praktinio subjekto prie socialinio veiksmo subjekto (daugiapolės struktūros, susidedančios iš keleto aktantų), nuo praktinio proto filosofijos prie socialinio proto filosofijos ir įrodinėja, kad proto filosofija *po* gramatinio posūčio negali būti sutapatinta su subjektyvaus proto filosofija, kad reikia atsigręžti į objektyvų (socialinį ir istorinį) protą arba, pavartojus paties Descombeso terminiją, į „institucijų dvasią“. Pagrindine problema čia tampa subjektyvaus proto artikuliuojamo objektyviu protu būdas, arba, Wittgensteino terminais sakant, „vadovavimosi taisykle“ problema, kurios nagrinėjimu ir yra užbaigiamas *Subjekto papildymas*. Nepaisant to, kad Wittgensteinas ir Descombesbas gana panašiai taiko gramatinės analizės metodą, tarp jų egzistuoja ir apčiuopiami skirtumai, o pagrindinis jų būtų tai, kad pirmasis gramatinę sąvokų (visų pirma „psichologinių“) analizę atlieka „terapiniais“ – metafizinės painiavos pašalinimo – tikslais, o antrajam karteziškojo įkvėptumo tezių kritika virsta savo paties tezių ir koncepcijų kūrimo pagrindu.

Prie Descombeso artikuliuoto „gramatinio posūčio“ sekėjų galime priskir-

ti daug žymių prancūzų analitinės filosofijos atstovų. Kiekvienas jų savaip interpretuoja metodologinį filosofijos atnaujinimą. J. Bouveresse'ui svarbiausias konceptualios analizės metodas, nuskaidrinantis filosofines sąvokas, parodantis kai kurias iš jų kaip kalbinės painavos aukas – pavyzdžiui, taip nutinka hermeneutinėms interpretacijos ir supratimo koncepcijoms. S. Laugier svarbiausias yra filosofijos sampratos pasikeitimas: filosofija visų pirma yra praktinė veikla, filosofo darbas su saviimi, savo mąstymu, kalba siekiant atsikratyti tradicinio filosofavimo stereotipų ir klišių. V. Descombesui, kaip parodyta, gramatinis posūkis – tai posūkis prie metodologinio holizmo proto fenomenų analizėje: norint surasti reikšmingo fenomeno (minties, emocijos, teiginio, gesto) prasmę, reikia pereiti visumą (išraiškos, kalbinio žaidimo, veiksmo), artikuliuoti jos organizacinę principą. Apibendrinant: prancūziškoji proto filosofija (Descombesas, Bouveresse'as, Laugier, de Lara) po gramatinio posūčio tyrinėja sudėtingą mentalumo fenomenų (kalbinės veiklos, žmogaus elgsenos, antropologinių ženklų, ritualų, institucijų) struktūrą (*congrutus*) atmesdama atomistines proto ir kalbos teorijas.

Gramatinio metodo reaktualizavimas paveikia ir paties „kalbos filosofijos“ dalyko supratimą. Kalbinė veikla (*language*), remiantis šiuo požiūriu, turėtų būti suvokiama kaip kalbinio gebėjimo, sudarančio sistemą kartu su kitais žmogiškaisiais gebėjimais, kaip antai intencionalumu, praktiškumu, socialumu, realizavimas. Kalbinė veikla yra inten-

cionalus aktas, todėl iš jos negalima pašalinti kalbančiojo su jo ketinimais (kaip tai darė filosofai semiologai), tai yra socialus veiksmas, todėl jos negalima sutapatinti vien tik su kalbančiuoju ir jo ketinimais (kaip tai darė fenomenologai ir kognityvistai), tai yra praktinė veikla, vedama praktinės logikos, kitokios negu teorinė logika, todėl jos negalima nagrinėti vien tik pažintinės problematikos srityje (kaip tai darė loginiai pozityvistai). O kalbos filosofija, kurios dalykas tradiciškai būdavo apibrėžiamas tuo, kas nėra kalba (pasaulis, tikrovė, patirtis), užleidžia vietą loginei kalbinės veiklos analizei, veiklos, kurioje kalbinės praktikos yra socialinės tikrovės dalys, o ne priešinos jai, ir kalba pasirodo kaip socialinė institucija *par excellence*. Po gramatinio posūčio kalbos filosofija sugriauna „žinybines pertvaras“ ir tampa neatsiejama nuo veiksmo, proto, socialinės filosofijos, įnešdama į šias sritis konceptualios analizės, filosofinio diskurso racionalumo reikalavimus, papildydama mentalumo fenomenų analizę holistine metodologija. Jei lingvistinio posūčio prasmę suvoksime kaip viešumo, socialumo, objektyvumo pirmenybę prieš individualumą, subjektyvumą ir asmeniškumą, tai negalime sakyti, kad jis buvo pranoktas: nei „mentalus“, nei „kognityvus“ posūčiai, pabrėžia Sandra Laugier, neatšaukė lingvistinio posūčio, nes atgimęs susidomėjimas mentalumo fenomenais gali būti vaisingas tik atsižvelgus į lingvistinio posūčio laimėjimus ir pamokas¹⁵.

Iš rusų k. vertė
Vygandas Aleksandravičius

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Louis Pinto, *La vocation et le métier de philosophe. Pour une sociologie de la philosophie dans la France contemporaine*. P.: Seuil, 2007, p. 277.
- ² Claude Romano, „L'ordre du sensés’’: de l'exteriorité de l'esprit à la critique de l'herméneutique. Kn. *Vincent Descombes: Questions disputées*. Nantes: Cécile Defaut, 2007, p. 73.
- ³ Sandra Laugier, „Subjectivité et agentivité’’, *Vincent Descombes: Questions disputées*. Nantes: Cécile Defaut, 2007, p. 108.
- ⁴ Vincent Descombes, *Le complément de sujet. Enquête sur le fait d'agir de soi-même*. P.: Gallimard, 2004, p. 11.
- ⁵ Subjekto filosofija, pavyzdžiui, turi įdiegti subjektyvumo sampratą, paaiškinti subjektyvumo leksiką (arba leksiką „sau“), proto filosofija turi išryškinti proto sampratą, išsiaiškinti, kokie kriterijai leidžia aprašyti kai kuriuos fenomenus kaip mentalinius, veiksmo filosofija turėtų įdiegti „žmogaus veiksmo“ sampratą, taip pat tas praktines kategorijas, kurios leidžia *kažką* apibrėžti ir nagrinėti kaip žmogaus veiksmą.
- ⁶ Mentalinė filosofija laikoma proto filosofija, kuri redukuoja proto fenomenus į „vidines būsenas“, „reprezentatyvias idėjas“; jos pagrindus sudėjo karteziečiai, išplėtojo empirikai ir vėliau fenomenologija; dabartinė jos versija yra amerikiečių kognityvinė psichologija (*philosophy of mind*).
- ⁷ Vincent Descombes, *Les institutions du sens*. P.: Minuit, 1996, p. 111.
- ⁸ Holistinis požiūris pripažįsta visumos pirmenybę prieš dalis ir reikalauja, kad analizė ne išardytų visumą į elementus, bet išryškintų visumos organizuotumo principą, kaip jos dalių funkcionavimo prasmėdaros veiksnį. *Prasmės institucijose* Descombesas išskleidžia holistinės mentalumo fenomenų analizės principus, taip pat apibrėžia pačią holizmo sampratą.
- ⁹ Винцент Декомб, *Современная французская философия*. М.: Весь мир, 2000, с. 278.
- ¹⁰ Descombesas taip aiškina lingvistinės ir filosofinės gramatikos skirtumą: filosofinė ir lingvistinė gramatikos domisi kalbinėmis konstrukcijomis ir, kitaip negu logika, kalba ne apie tai, kas teisinga ar klaidinga, bet apie tai, kas turi prasmę arba jos neturi. Kartu, kitaip nei lingvistinė gramatika, filosofinė gramatika domisi skirtumais ir patikslinimais, kurie nedomina kalbininkų – pavyzdžiui, jų nedomina tokios gramatinės kategorijos kaip „kognicijos veiksmažodžiai“ (Descartes'as) arba „psichologiniai veiksmažodžiai“ (Wittgensteinas), arba „intencionalūs ir sociologiniai veiksmažodžiai“ (Descombesas).
- ¹¹ Vincent Descombes, *Un itinéraire philosophique, Esprit*, 2005, № 316, p. 159.
- ¹² Bruno Gnessounou, « La grammaire logique des phrases d'actions », *Philosophie*, 2002, № 76, p. 33–51.
- ¹³ Veikale *Prasmės institucijos* jis parodo, kad kiekvienam intencionaliam veiksmui yra sava institucija, tam tikra socialinė forma, leidžianti identifikuoti gestų visumą kaip apibrėžtą veiksmą. Ši veiksmo forma ir yra institucija, prasmės institucija, o institucijų sistema (šeima, teisė, religija ir t. t.) sudaro kiekvienos visuomenės „objektyvų protą“.
- ¹⁴ Descombeso rutuliuojama veiksmo filosofija nėra ta „praktinė filosofija“, kurią siūlė Kantas ir neokantininkai. Ji nesiremia „faktinės ir privalomos“ būties, „faktų ir vertybių“ opozicija, atplėšiančia veiksmo *aprašymą* nuo normatyvaus jo matmens tyrimo. Descombesas siūlo pradėti Aristotelio veiksmo supratimu: kalbėti ne apie veiksmo sąlygas, kaip tai daro Kanto sekėjai, bet apie kategorijas, kurių reikia praktinio veiksmo aprašymui, jo kaip apibrėžto veiksmo identifikacijai [V. Descombes, *Exercices d'analyse, Débat*, 1992, № 72, p. 100–103].
- ¹⁵ Sandra Laugier, *Métaphysique et/ou jeu de langage? Kn. Wittgenstein: métaphysique et jeux de langage / Sous la dir. de S. Laugier*. P.: P.U.F., 2002, p. 3.